

Salâh Bîrsel

Amerikalî Tolstoy

Deneme

İÇİNDEKİLER

Sonbahar Oyunları	7
İstanbul Sokaklarında	15
Yüksekkaldırım	21
Gençlik İnce Bilimdir	25
Çöl Çekirgeleri.....	29
Tızmantırıl Bir İt	33
Mirikelam	39
Daltabaniye	45
Si Bemol Kadın Şapkaları	49
Baron Corvo'nun Altınları.....	53
Ben ve Ben	59
Technicolor	63
İngiliz Casusu Lawrence	67

İnsanları Kurtarmak	71
Gizli Sıtma	77
Zola'ya Voyvo	81
Ut	91
Roman Ne Yapmak İçin	103
Çelik Çomak	119
Amerikalı Tolstoy	129

Sonbahar Oyunları

Yaz çılgınlıkları bahçelerden, korulardan, foko foko* diye çığırışan caddelerden elini ayağını çekmeye başladığı vakitlerde bile titrek kavaklar çalparalar çalıp göbek atmayı savsaklamaz. Üstyüzü parlak, altyüzü kurşuni ve havlı Hollanda kavakları ile selvi kavağı denilen İtalyan kavakları da böyledir. Onlar da dallarında artık ağustosböceklerinin sesi kalmadığını umurlamadan sonbaharın sekiz yönden bastıran rüzgârlarının keyfini çıkarmaya bakarlar. Yalnız yaşlı ve pinpirik kavaklar bu işten pek memnun kalmaz. Çünkü onlar, yüz bin eyvah ki, bu alttan yukardan üfüren poyraz ve lodoslar karşısında, daha ilk günlerde yapraklarını dökmeye başlarlar. Böylece tokdoyum olmuş yaşları da sırtıverir.

Kavaklara karşılık, ilkyazda beyaz ya da pembe çiçekleriyle gönlümüzü şenlendiren atkestaneleri de sonbahar gelir gelmez kaknemleşirler. Laf aramızda, atkestaneleri nasıl sararıp solacaklarını da pek bilmezler. Yapraklar, ekimde, ilkin dıştan içeri doğru sararmaya durursa da, bir süre sonra da içten dışarı doğru renk atarlar. Arada kimileri de üstlerine tariçini sakolar geçirmeyi yeğler. Ne var, atkestanelerinin bu kılıklarına kapılmamak da gerekir. Çoğu ağaçların dımdızlak kaldığı günlerde bile, onlar dallarında altınsuyuna batırılmış yapraklar barındırır. Ama bunlar pek titiresko şeylerdir. Bir yandan bakılınca da öbür yanda olup bitenler ayna gibi görünür.

Gizli değildir ki, sonbahar vurgununu yiyen ağaçlar içinde en görkemlisi çınarlardır. Yerin göğün sultanıdır onlar. Sağlarına

* Ateş, ateş!

sollarına hep “Ortanca dağları ben yarattım” bakışları fırlatırlar. Bütün yeşilliklerini soyunsalar da insanlar onlar için “yapraklarını döktü” diyemez. Hiç kuşku yok, İspanyol yazarı Alejandro Casona “Ağaçlar ayakta ölür” dediğinde onları düşünmüştür. Unutmadan, Kızıltoprak’tan Bostancı’ya değin uzanan Bağdat Caddesi silme çınardır. Gerçi Suadiye’den sonra onlara pek raslayamazsınız ama Tan Durak’a gelmeden, sağdaki sokaklardan biri onlarla tıklımdır. Ne var, Beşiktaş’ta Çağlayan Caddesi’ndeki ziravut çınarlara raslamak için de Caddebostan’da Kemoteks mağazasının ya da, yine orda, birinci kat duvarına Fenni Sünnetçi Talip’in –ki makineli, makinesiz, dikişli, dikişsiz ve de ağrısız sünnet yapar– bir el ilanı yapıştırılmış apartmanın önüne değin yürümeniz gerekir. Bostancı’da da kimi ulu çınarlar vardır ama, biz sizi oraya, asıl istasyon arkasındaki kahveye gölgelerini düşüren dişbudakları göstermek için çağıracağız.

Dişbudak, ölüsü dirisinden leyla bir ağaçtır.

Telekvari karşıt yaprakları, felekten bir aparküt yedikten sonra öyle şeker şerbet bir görünüm kazanırlar ki bütün öbür ağaçlara ibret gösterirler. Dişbudaklar yani *Fraxinus*’lar bu halleriyle kurutulmaya bırakılmış uskumru dizilerini de andırırlar. Bir şey daha: sonbahar şenliklerinden en son ayrılanlar da onlardır.

Yapraklarını ilk silkeleyen ağaçlar arasında ise hurmalar başı çeker. Onlar, kasım ortalarında bile işlerini çoktan bitirmişlerdir. Üstelik de bunu sinsice yapmışlardır. İpince dallarını günlerce gözetleseniz de yapraklarını ne zaman üstlerinden attıklarını çakamazsınız. Nedir, hurmaların iri bir bilya büyüklüğündeki meyveleri –çocuklar onlara pek yüz vermez– dallarına iyisinden yapışırlar ve portakal sarısı renkleriyle bahçeleri ateşe verirler.

Gelin görün ki, sonbahara kundak sokanlar gerçekte ateşdenkenleridir. Latinlerin *Pyracantha* adını verdikleri bu ağaççıklar gülgillerdendir. Yazın beyaz ve minnacık çiçekler açar, hemen arkasından da saçlarına, urbalarına bezelye büyüklüğünde boncuklar dizerler. Güzün yangın işini yürüten işte bu turuncu meyvelerdir. Bunlar yılbaşıçiçeği ya da gıcır diye anılan kokina-

lara çok benzerse de renkleri onlarınkinden daha açıktır. Ama kokinalar yer çücesi bitkiler ise, bunlar onlardan daha posludur.

Kundakçılığa özenen ağaçlardan biri de Japon elmasıdır. O da şarabi yumruklarıyla yanını yöresini ferman ferma eder. Ne var, onlar utangaç oğlu utangaçtırlar. Caddelerde pek dolaşmazlar, yan sokaklardaki bahçelere saklanırlar. Kendilerini de böylece ele güne karşı korumuş olurlar.

Bağdat Caddesi'ndeki âşıkömerlerden biri de gülibrişim ağacıdır. Tirfil tirfil yaprakları ayışıklı gecelerde cazla karışık Bach çalgılamasıdır. Aralık ayı yaklaştıkça dallarında ayşekadın fasulyesi biçim ve büyüklüğünde tohumlar da sallandırır ki görenler, gün yirmi dört saat, bunların birbirlerine selam çemberleri attıklarını sanır.

Sonbaharda ayşekadın tohumları sergileyen ağaçlardan biri de akasyadır. Ben onlarla her karşılaştığımda çocukluğumda pek çığrılan "Akasyalar Açarken" şarkısını anımsarım. Bu da yüreğimi, kimseler duymasın, kıpışık kıpışık eder.

Güz bahçelerini neşeli mangıra döndüren ağaçlar arasında kuşkonmazlar da sayılmalıdır. Yalnız, binbir çeşidi olmasına karşın onlara (*Asparagus*'lara) her yerde raslayamazsınız. Ben bir tanesine Küçükyalı'da tosladım ki tafrası içime külünk gibi indi. Kuşkonmazın yazın yeşil olan yeşili kasımda öyle bir safran sarısına boyanır ki Van Gogh'un sarıları kaç para? Yalnız kuşkonmazlarla karşılaşırsanız onlara zarpadak çatalınızı batırma-ya kalkmayın ha! O sizin mutfaklarınıza değin sokulan kuşkonmazlar *Asparagus officinalis* adını taşır ki benim sözünü ettiğim süs kuşkonmazları onlar değildir.

Sonbaharın şairi mahirlerinden biri de oya çiçeği ya da oya ağacıdır. Temmuz sonlarında eflatun ya da firfiri çiçekler açarsa da bunlar eylülün haftasında gözden yiter. Çiçekleri dünya yakışığı olduğu için de tüm doğaseverlerin bağdaşlarını yam-pirileştirirler. Gelgelelim ki gelgelelim, oya çiçekleri (*Lagerstroemia*) kasımda, kendisine gönül verenlere yeni bir şölen düzenler. Yapraklarını öyle bir lal rengi ile turna gözüne boyar ki insanın

acemaşiran perdeleri kopar. Haa, ayağınızı çabuk tutun, 15 Kasıma kalırsanız, o güzelim yaprakların topu da dökülmüş olur.

Küçükyalı'dan açmışken, orada, Mahir Uz Sokak'ta, maviler giyinmiş bir bahçe gördüğümü de buracığa kıstırmalıyım. Sedirler, ladinler, selviler hepsi de maviler giyinmişlerdi. O gün –23 Kasım 1982– orada ince yeşil yapraklı Karadeniz ladinini ile de tanıştım. Mavi ladinin tam arkasındaydı. Bir başka gün de Çatalçeşme'deki Çeşme Sokağı'na, mavi bir köknarla buluşmaya gittim. Soldaki bir bahçede siz de onu kolayca bulabilirsiniz. İki yanına –Bostantüccarı Sokağı'nda da boz mavi köknar vardır– oya çiçekleri kondurmuşlar. İki oya çiçeği de Çeşme Sokağı'nın sağ köşesindeki bahçede boy satıyor.

Ne ki, sedir ağaçlarıyla burun buruna gelmek isteyenler bir üstteki sokağa –Türap Sokağı'nın karşısına– dolmalıdırlar. Sokağın adını hiçbir yerde okuyamazsınız ama sağ köşeyi Yapı Kredi, sol köşeyi de Atilla Bahçe Merkezi işaretler.

Sedir ağacına hemen herkes vurgundur. Şemsettin Sami, sedirlerin şiirde yüceliği, büyüklüğü ve görkemli olanı anlatmak için kullanıldığını söyler. Sedirin ibreleri –yaprakları– kışın dökülmez. Dalları kat kat yükseldiği için de çok göz doldururlar. Kitaplarda sedirin üç türü sayılmıştır. Biri Atlas sediri, öbürü Himalaya sediri ise üçüncüsü de eskilerin Süleyman ağacı dedikleri Lübnan sediridir.

Sözünü ettiğim sokaktaki sedirler sizi taa kapıdan karşılar, bir 50 metre boyunca da yakanızı bırakmaz. Sokağı sürdürüp sağa da döndünüz mü –sola istesenez de dönemezsiniz– hemen oracıkta *Ligustrum* diye anılan bir sürü kurtbağrı sıralanır. Kurtbağrının yaprağı defneye çok benzer. Ama onun o nonoş kokusundan yoksundur. Onlar da çamlar, köknarlar, selviler, mazılar, sedirler gibi yapraklarını yaz kış korurlar. Kurtbağrılarını hemen her dipbucakta, Vükela Caddesi'nde, Tayyareci Resmi Sokağı'nda posta edebilirsiniz. Suadiye'de Tofaş'ın, Caddebostan'da da Stüdyo 63'ün önünde birer tane vardır. Sedirler de Kızıltoprak'a varınca, her yerden, o yirmi metreyi aşan

leylek bacaklarıyla fırlarlar. En çok da Erenköy ve Göztepe dolaylarında görünürler. Buralarda fıstık çamları da pıtraklır. Çamların en yaşlısı ise Feneryolu'nda Kadıköy'e giderken sol kaldırımındadır. Gövdesi deve hörgücünü andırır. Buralarda, İhlamur'da, gün-görmüş bir ağaç da sağ kaldırımında, diyapozon biçiminde, urplu turplu bir sakızağacıdır ki anıt ağaçlar arasına alınıp boynuna tasma asılmıştır.

Şimdi de sizi Yazmacıtahir'de Bostancı'ya doğru daltaban yürüteceğim. Orada köşeyi tutan bir bahçede *Pittosporum* ağacına raslarsanız şaşırmayın. Yaz kış yeşilliklerini sürdüren ağaçlardandır o da. Yaprakları zeytininkine benzerse de ondan az biraz daha koyudur. İki yanından da içe doğru kıvrıktır. Onlarda benim en çok hoşuma giden de budur. Hele şimdi gidip ilkyazda gelerseniz, yaprakların dibinden fıskıran krem rengi pıtı-pıtı çiçeklerle karşılaşsınız ki gizli sıtmanın ne olduğunu o zaman anlarsınız.

Yazmacıtahir'de cimbirlek yapraklı bir ağaç daha vardır ki adını açıklamayacağım. Çünkü kime sordumsa göğüs yumuşatıcı bir karşılık alamadım. Oysa sonbaharda beni anabadula eden ağaçlar arasında onu da saymak isterim. Guguruklarından kızarmaya başlayan bir ağaçtır bu. Hele, kimi günler, dalları arasına bir lamba yerleştirilmişçesine sarı ve parlak bir şavk yayar ki bütün ağaçların bakışlarını kendine imrenik kılar.

Ben bu aylarda kırmızı kozalaklı tohumlar üreten manolyalara da pek değer gösteririm. Ağaçların çoğunun benzi atarken onlar pırl pırl yapraklarıyla takım kurarlar. Aferin onlara ki kaşlarını, yüzlerini yarım asitli zeytinyağla ovmadan akşam piyasasına çıkmazlar.

Sonbaharda adamakıllı şebekleşen incir ağaçları da bana pek ayak süründürürler. Bahçelerin bir köşesinde keloğlan gibi süklüm püklüm otururlar ki önlerinden geçtikçe şuramda bir şeyin katılaştığını duyar gibi olurum. Yalnız bu, onların boynu büküklüğünden doğan bir şey midir, yoksa benim yaşlılığımın ürettiği bir acıma duygusu mudur, bunu bir türlü çıkaramam. Çünkü, inanmayacaksınız, ben de ilk kez yaşlanıyorum.